

Mekis D. János

Ady-kultusz és Ady-hatás

Ady Endre a legjelentősebb modern íróink közé tartozik, s az sem kétséges, hogy nemzeti irodalmunk legnagyobbjai között tarthatjuk számon. De vajon annyira *magától értetődik ez?* Berzsenyi, Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi, Arany a magyar irodalmi kánon megingathatatlan tényezőinek tűnnek, s ugyanez a helyzet Adyval, Babitscsal, Kosztolányival és József Attilával (a sort természetesen folytathatnánk). Valójában azonban nincsenek „bérelt helyek” a kánonban – ez az egyes művek és életművek egymást pozicionáló, értelmező, közvetlen vagy közvetett viszonyának történetével, valamint az ezt kiegészítő és folytató szélesebb irodalmi és társadalmi hatásfolyamat „kilengéseivel” igazolható.

Az irodalomértésnek figyelembe kell vennie ezeket az elmozdulásokat, melyek ugyan nyugtalanítóak, mert szembesítenek az értékek változékonyságával, de érdekesebbé is teszik az irodalmat. Olyan jelenségként láttatják, melynek háttérét összetett kulturális folyamatok adják, befolyásolva az értelmezési pozíciókat: valójában a kánont is a tudás változásai alakítják. A kánon sem teljesen instabil ugyanakkor – ennek oka az, hogy hozzájárul a fogalmak fenntartásához, a tudás folytonosságához (Rohonyi 2001). A „relativitás versus klasszikus értékek” probléma ma, a humán tudás leértékelődésének korában különösen élesen merül fel; a viszonylagosság ugyanis odáig terjed, hogy a *klasszikus*, sőt az irodalom elkülönítésének értelme is kétségbe vonható (Gumbrecht 2001). De emellett is komoly érvek hozhatók fel, hogy a kánon az esztétikai szemléletet átmentő emlékezet intézménye (Bloom 2001), vagyis tulajdonképpen egy szűk elit privilégiuma, de nem feltétlenül hatalmi alapon. Épp a humán tudás és ítélőképesség fenntartása napjainkban világszerte a „gazdasági ésszerűséggel” ellentétes, hatalmi szempontból egyre periférikusabb tevékenységnek bizonyul. Ez lassanként a kánon teljes „súlyvesztéséhez” (és a populáris szféra viszonylagos felértékelődéséhez) vezet. Nem is olyan régen azonban még kétség sem fért a művészet, és különösen az irodalom társadalmi jelentőségéhez. Ennek nyomai ma a művészet (használatának) kimondott-kimondatlan politikai funkciójában nyilvánulnak meg (ez a nemzeti reprezentáció mellett a legkülönfélébb közösségi reprezentációs irányokat jelenti).

A magyar modernség klasszikusai közül Ady helye tűnik a legtartósabban szilárdnak a kánonban. E kezdettől fogva mindmáig töretlen érdeklődéshez nagy mértékben hozzájárul, hogy gyakorta közösségi sorskérdések állnak verseinek középpontjában. Az irodalom és irodalomértés 19. századból örökölt iránya a nemzeti azonosság történeti és időszzerű tárgyalása. Adynál természetesen ez is jelentékeny szerepet játszik, de a magyarság ügye mellett, pontosabban azzal szoros összefüggésben, egyéb közösségi identitások (a polgári radikalizmus, a szociáldemokrata baloldali hagyomány, a népi gondolat, a nemesi nemzeti hagyományok, a zsidóság, illetve a különböző vallási közösségek kérdései stb.) és a hozzájuk való viszony is versek témáiként, a recepcióban pedig jellegzetes értésirányokként jelennek meg. Így Ady nemcsak közösségi költőként, de mindjárt több különböző, olykor egymással nem egykönnyen egyeztethető ideológia reprezentánsaként is értékelhető. Ez az ellentmondásos helyzet természetesen a recepcióban is nyomot hagyott. A dolgot bonyolítja, hogy Ady mindemellett az individualizmus szószólója és a művészet öncélúságának elkötelezettje is volt. Nyelvében is. Szokatlan szófüzése, képisége, beszédcselekvésekben gazdag poétikája eleinte gyakran keltett megütközést – később azonban egyre szélesebb körben elfogadottá vált, beépült a művészetbe, művészetértésbe, s nem utolsósorban a jobb- és baloldali politikai retorikákba.

A modernség kánonját nem szemléltethetjük önmagában, vagy csupán a legközvetlenebb értelemben vett hatására, utótörténetére összpontosítva. Fontos, és valójában ezektől elválaszthatatlan szempont az is, miképpen viszonyult az „új” jelszavával föllépő nyugatos és holnapos mozgalom a korábbi literatúrához. Nos, a modernnek átrajzolták a 19. századi irodalmi hagyomány térképét: Ady például Csokonait, Babits Vörösmartyt emelte ki a hagyományból. Babits szembeállítja Aranyt Petőfivel, az előbbi javára; Ady, épp ellenkezőleg, leértékeli Aranyt. „[H]a ezerszer kiátkoznak, én mégsem tartom másnak Aranyt, mint a kádenciázó magyar falusi nótárius fejlett típusának” – írja 1906-ban. (*Ignotus könyve*, Ady 1987, 333) Ezek az „irodalomtörténeti” ítéletek minden esetben hatásösszefüggésről, tágabban pedig a modern poétikai és esztétikai nézetekről tanúskodnak. Ugyanakkor szerepmintázatokról is: azonosulási vagy elhatárolódási késztetésekről; mégpedig messze túl a személyesség határain. Az irodalmi folyamatnak igen fontos tényezője ez, mely ugyanakkor túlmutat az irodalom „belügyein”, és nagyobb, társadalmi összefüggésben is vizsgálható. E kulturális jelenségek leírására a *kultusz* kategóriája adja az egyik érvényes ajánlatot. A hatástörténetekben manifesztálódó kánon társadalomtörténeti háttéréből Ady esetében is kiviláglik a kultikus események, rítusok (illetve az ezek ellenében ható megnyilvánulások) sorozata.

Az irodalmi kultusz kutatás alapvető módszertani dilemmája, hogy tárgya miképpen hozható jelentéstartalmú kapcsolatba a szövegek nem-anyagi történetével, nyelviségével és hatásával. Amikor a Petőfi Irodalmi Múzeum és más múzeumi műhelyek munkatársai a kilencvenes években foglalkozni kezdtek a témával, annak elméleti-módszertani kérdéseit körülvárva, az alapozó lépéseken túl a gyűjtemények és dokumentációk korszerű szituálása és értelmezése volt a céljuk. Az írók iránti rajongás történetének vizsgálata innen nézve elsősorban a tárgyként megőrzött irodalmi emlékek szövegszerű háttereként válik fontossá. Narratívák teszik értelmessé a tárgyakat; a múzeumi tárlók „mögött” húzódó történetekről számot adó elbeszélések elválaszthatatlanul összefonódnak a tárgyak jelentésvilágával. Az irodalomtörténeti emlékezet intézményei azonosítják a kultusz tereit, rendelkeznek az emlékezés rítusairól, és kijelölik a kultikus tárgyakat. Ez azonban a maga *jelentéstartalmú* valóságában nem működne a dolgot alátámasztó, tényleges társadalmi aktivitás nélkül. Az emlékező rítusok gyakorlata az irodalmi szövegek kánonjának fenntartásában, kialakításában is szerepet játszik. A dolgot bonyolítja, hogy mindezt a maga összetett történetiségében és rétegzettségében kell tekinteni, figyelembe véve azokat az elmozdulásokat és változásokat, amiket az egymás rítusait is értelmező közösségek, és az időben módosuló kulturális kontextus idéznek elő és tesznek láthatóvá. E mobilis kortapasztalat kulturális meghatározottságát a kultusz kutatás a maga reflektív szemléletével láthatóvá és értelmezhetővé teheti. A láthatóvá tett kultusz voltaképpen terét nem egy mnemotechnikai mechanizmus határozza meg. A megközelítés origója nem egy változatlanul tekintett szerző a rá emlékeztető dolgokkal; nem a tárló a tárgyakkal, nem pusztán a materiális kézirat, nem is az emlékmű, a nyilvános térhasználat még nyilvánvalóbban ideologikus vonatkozásaival. Hanem az emlékezetes összefüggésben kezelt szövegek, melyekhez újak s újabbak kapcsolódnak: versek, szépprózák, emlékezések, beszámolók, dokumentumok, értelmezések. Az irodalmi múzeum nemcsak az emlékező tiszteletadás aktusainak nyilvános tere, hanem a szövegek kontextuális értelmezésének szellemi tere is. (Vö. Kalla 2003) A kultusz ilyen módon szövegek hálózataként rajzolódik ki – az azonban módszertani habitus kérdése, hogy ennek mi lesz a következménye az értelmezés folyamatában. (Vö. még Takáts 2003)

A kultusz történeti vizsgálatának elkerülhetetlen feltétele a szerzővel való foglalkozás. Ez többek szemében eleve gyanússá teszi az egész irányzatot, nálunk ugyanis nemritkán még

mindig az életrajzi összefüggéseket kiküszöbölő szemlélet számít progresszívnek. E radikális kontextusszűkítés azonban indokolatlan, nemcsak a jelentéslehetőségek korlátozása miatt, hanem azért is, mert rejtve mégis mozgósít biografikus információkat, így önkényes értelmező műveletekre is lehetőséget ad. A kultúrakutatás újabb eredményeinek fényében világosan kirajzolódik: a kultusz oly módon „épül rá” a szerzői életrajzra, hogy az így megképződő viszony az irodalmi szövegek értelmét is befolyásolja; helye van közösségi emlékezetben, és erről aligha választható le, immanensnek tekintve, „a” szöveg. Az irodalmi kultusz mediális tekintetben összetett, értelmét azonban a szöveghálózatban találjuk meg. Az életrajzi információkhoz itt szorosan hozzátartoznak a poétikai és esztétikai ismeretek, a szövegek „használatát” befolyásoló előfeltételként. A befogadás intézményes környezete, az irodalmi és akadémiai szervezetektől az oktatáson át a politikáig és a sajtóig, erről is rendelkezik. Az esztétikai szféra többé-kevésbé mindig átpolitizált, és ideológiák terepe: az irodalmi mű e tekintetben is változatos jelentéseket hordozhat, aszerint, hogy milyen kontextusban mutatkozik meg. Az irodalmi emlékezet esztétikai aspektusa mindazonáltal akkor elsődleges (bár az ideologikus vonatkozásokat ez nem törli el), ha a szöveghez való viszony intertextuális folytonosságként áll elénk, vagyis az adott életmű hatása kimutatható a kortársak és utódok szövegalakításában is.

Ha az Ady-mű jelentését kutatjuk, kultusz és szövegközi hatás viszonyát is meg kell vizsgálnunk. A hatástörténeti szempontú irodalomtörténet-írás dilemmája, hogy a modernség egyik legnagyobb befolyású szerzőjének, talán meglepő módon, viszonylag csekély az irodalom poétikai szintjén kimutatható hatása. (Vö. Eisemann 2007) Irodalomszemlélete, szubjektumfelfogása, stílusa nyomot hagyott a későbbi évtizedekben – ez azonban leggyakrabban nem a szövegalakítás szintjén, hanem identitásmintázatok kialakításában érzékelhető. Különösen a modernség kései szakaszában. Sokan hivatkoznak Ady Endrére – viszonyítási alapként. Pilinszky például a legjelentősebb modern magyar lírikusnak mondja, akinek hatása „közvetlenül vagy közvetve szinte valamennyiünkben benne él”, „királyi pózait”, azaz én-kultuszát azonban teljességgel időszerűtlennek tartja. Legnyilvánvalóbb folytatójaként Juhász Ferencet nevezi meg. (Pilinszky 1969) Aligha kell bizonygatni, hogy joggal merülhet itt fel Nagy László neve is, akár Pilinszky ars poetica távolságtartásának ellenpólusaként.

Adynak, a Holnap és a Nyugat első számú költőjének a maga idején igen sok epigonja akadt, később is befolyásolt pályakezdeményeket, korai pályaszakaszokat, mint a József Attiláét, Szabó Lőrincét. De Kosztolányi és Babits erőteljesebben hatottak az újholdasokra és azok utódaira, mint Ady a közéleti hangoltságú vallomáslírára. (József Attila mindkét irányt jelentősen befolyásolta.) A két háború közötti időszakban az életmű befolyása rendkívül erősen jelentkezett. Ennek sajátossága, hogy elsősorban a kultusz szintjén mutatkozik meg, közvetlen tiszteleti gesztusokban és az én-formálási minta „újrahasznosításaiban” éppúgy megnyilvánulva, mint a stílusban. Ez utóbbi a lírai költészetnél szélesebb területen, az irodalomnak a közéletre kiterjedő tartományában erőteljesebb hatással jelentkezik; az első világháború utáni politikai retorikát és nyilvánosságot nagymértékben alakítva.

Az Ady-recepció hermeneutikai alapozású kritikai vizsgálata (Kulcsár Szabó 1999, Szirák 1999) elsősorban azokat az értelmezésbeli visszaéléseket kifogásolja, amikor a költő alakja voltaképpen a szövegektől függetlenül áll a rendszerint ideológiai alapozású konstrukciók középpontjában. A költő figurájának és történetének megalkotása gyakran látványosan önkényes mozzanatokkal dolgozik. Az életmű „használatának” ez a módja a különféle politikai irányok általi kisajátítást legitimálja; a mai irodalomtudományos újraolvasás célja e

szerecsélen hagyomány lebontása. Az azonban, hogy mire nyílik így meg a szöveg, továbbra is probléma marad. (Vö. Veres 1999)

A kifejezetten kultuskritikai szempontú vizsgálódás kiemelt figyelmet szentel a köztudatban a nemzeti identitást sorsában, sőt testében képviselő költő jelenségének, elemezve és bírálva is a tiszteletadás megnyilvánulásait. (A kultuskutatás kritikai és kontextualista irányairól lásd Szolláth 2004.) Petőfi, illetve Vörösmarty és Arany alakjai a szakralitás különböző szintjei és módozatai révén kaptak helyet a közösségi tudatban. A jelképi potenciál nemcsak a haláluk után, de már életükben is, a szerepek kialakításában érvényesült; ezekről a 19. századi közösségi identitásformák intézményrendszere is gondoskodott. (Vö. Margócsy 1999, Milbacher 2009) Tágabb szociokulturális összefüggésben tekintve ugyanakkor az ideologikus használat bizonyos mértékig elkerülhetetlennek mutatkozik, a kultikus viszonyulás alapja ugyanis a közösségi rítusok rendszere, ahogyan azt a kontextualista szemlélet világossá teszi. (Vö. Dávidházi 1989)

Aligha meglepő, hogy Ady fogadtatástörténetét kutatva kezdettől fogva lépten-nyomon Petőfi nevével találkozunk. Ady esetében is fel kell vetnünk a közösség által kijelölt szerep és az autonóm énképzés viszonyának kérdését, figyelembe véve ugyanakkor, hogy az ő esetében már készen állt a kultikus viszonyulás mintája, amelyhez viszonyulnia kellett, továbbá azt, hogy a romantikus és nietzschei énkultusz kapcsolatának problémájával is szembesülnünk kell. Sajátos módon a holnapos-nyugatos modernizmus nagyon is világosan látta a kultikus viszonyulás buktatóit. A mozgalmat képviselő, szervező és támogató Hatvany Lajos erősen bírálja a *Nyugat* indulásának évében a Petőfi-kultuszt:

Sajnos, Petőfi kortársai nem értették meg hivatásukat. A festők Petőfi külsejét, az írók pedig Petőfi benső képét hamisították meg; hol hős, hol örök-víg bohém... senki se követi őt élte vérpiros nyomán. A róla elnevezett irodalmi társaság is a vezércikkek ponyvapetőfijének kultuszát terjeszti, nem is sejtve, hogy az eszményítésnek és anekdotizálásnak nincs helye többé a mi világunkban, mely Petőfi személyétől távol áll, eszményeiből kibontakozott s ezért minden eddigi nemzedéknél elfogulatlanabban, mint élvező és ítélő áll a művész elé. (Hatvany 1908)

A szöveg a félreértett író valódi alakjának konstruktív megértését, a kultikus viszonyulás lebontását sürgeti, melyre az elfogulatlanak vélt modern és modernista környezet ad nézete szerint alkalmat és lehetőséget. Meglehetősen ironikus, hogy az az irodalmár írja e programadó sorokat, aki később – saját bevallása szerint is – oly sokat tett az *Ady-kultusz* kibontakozásáért. Hatvanynak e felvetése mindenesetre a nyugatos mozgalom ismeretében többé-kevésbé utópikusnak mondható. A modernnek éppúgy elfogultnak tekinthető Petőfi-képet alakítottak ki, minden bálványdöntőgető indíttatásukkal együtt. A kultikus szempont is többnyire rögtön újratermelődik, s éppen a vélt független őszinteségnek, a magát a személyt s magát a művet tekintő szemléletnek következtében. Ugyan Babits Aranyra ruházza át a Petőfinek tulajdonított zsenialitást híres esszéjében (*Petőfi és Arany*, 1910), s Ady is hajlik a „polgári” Petőfi alakja felé, ő másként dolgozza fel és -át az örökölt kánont. 1910-ben *A forradalmár Petőfi* címmel szerkeszt antológiát, hogy „mai aktualitása szerint, a szociális forradalom Petőfijét”, a „szabadságváró százezrek” „csodálatos prófétáját” megmutassa. (Ady 1987, 719-722) A kibontakozó vitában hitet tesz a plebejus Petőfi mellett, a költő hivatalos kisajátítása ellen szót emelve. (Ady 1987: 729) Még mindig 1910-ben, a *Petőfi nem alkuszik* című esszéjében a költő hivatalos kultuszával szemben egy „emberi” Petőfi-képet rajzol meg:

Aranyos, csúnya, diákos, magyar Apolló, szilaj, nagy gyermek, egy őszinteség-Etna, mely örökösen ámíttatni szeret. Egy harag-Etna, mely nem tud úgy haragudni s tombolva rombolni, hogy ez neki ne fájjon legfájóbban. Egy osztályozhatatlan valaki, egy Petőfi, aki annyira sem vitte, hogy azért szeressék, amit ő szeretett.
(1910; Ady 1987, 737)

Írása már-már szimptomatikusan mutatja fel a kultikus beszéd építve-lebontásának tüneteit; a Petőfi-kultuszt újrarendezve, s egyúttal én-formálási szempontból újrashasznosítva. A parlagi környezettel szemben álló, forradalmas indulatú költő rajza az analógiás megértés lehetőségét kínálja fel. A *gyermek* alakzata, mely az esszé gondolatmenetének középpontjában áll, nyilvánvalóan a fejlődés, kiteljesedés lehetőségét hordozza e konstrukcióban. Az én-kijelentések Ady esszéiben és egyéb prózai írásaiban a felnőtté vált, autonóm zseni mintázatát mutatják és hirdetik.

Petőfinek az egyes társadalmi csoportok szószólói általi, célirányos birtokba vétele, kultusza valósággal kultúrharci cselekmények során megy végbe, Ady írásainak háborús metaforikája legalábbis erre látszik utalni. A kultikus magatartás konzekvens eleme nála is az azonosulás. Nem állva azonban meg a minta rituális követésénél. A forradalmár szerep – óvatos – fölvétele Adynál részben a polgári radikalizmussal, és ebben az időben már a szociáldemokráciával való, párhuzamos kapcsolatával indokolható; részben pedig az irodalmi forradalmiság társadalmi vetületének stilizációjával is (ahogyan azt a kortárs Lukács György is megállapította). Eközben maga válik mintaadóvá. Költői szókincsében az „új” és a „Ma”, valamint a „Holnap” gyakori és nyomatékos kifejezések, melyek szinte tetszőleges tartalommal feltölthetők az értelmezési folyamatban. Az öntörvényű zseni szerepe lehetővé teszi, hogy a költő korlátok nélkül válassza meg ideologikus lendületének irányát, a közírói és a költői beszédmódot egyre kevésbé választva el egymástól. Adynál megformálódik egy olyan nyelvezet és szerepmintázat, amely a maga stilisztikai különlegességeivel új idiómaként kínálkozik, s amelyhez igen sokan csatlakoznak. A költő olyan szószóló, aki a nyelvet is fölfrissíti, mások számára is új értelmű szavakat és szintaxist kínálva. Rákosi Jenő és az ultrakonzervatív kritika Ady-epigonoknak, „ifjú Adystáknak” nevezi az új irodalmi hullám egészét. Bár ez nyilván igazságtalan túlzás, a rajongás és az utánzás együttes hatása kétségtelen. (Schöpflin 1937, 148) Adynak már életében kultusza támad, melyet természetesen nem uralhat teljes mértékben. (Az persze sajátságos, hogy Petőfi-epigonok és ünneplők opponálják a jelenséget.) *A l'art pour l'art*, a „voltaképpen” nyugatos irány, melynek egy ideig az Ady-költészet lesz a reprezentánsa, a háború (s a költő halála) után elkülönül tőle a recepció főáramában.

E viszony kezdetben sem volt egyértelmű. Babits és Kosztolányi ifjúkori levélváltásából egyértelműen kiderül, hogy igen feszülten fogadták a riválist, akinek sikerét főként külsődleges tényezőknek, valamint hangos költői megnyilvánulásainak tudták be.

Emlékezik még azokra a napokra, mikor együtt álmódoztunk a mi irodalmunk újjáalkotásáról, s modern s új szellemet, igaz ihletet és tudományos képzettséget követeltünk minden új költőtől? Ma más idők járnak, s úgy látszik, a mi tervünknek s egyúttal érvényesülésünknek jó ideig kell még várni. A modern irodalom trónusába egy kiállhatatlan és üres poseurt ültettek: Ady Endrét...”

– írja barátjának 1906-ban Kosztolányi. (Babits – Juhász – Kosztolányi 1959, 109) A *Holnap* antológiában (1908) azonban Ady már egy olyan csoport élén tűnik fel, melyben Babitsot is megtaláljuk. A többieket is olyannyira az ő függvényében olvassák, hogy a következő

kötethez (*A Holnap új versei*, 1909) előszót író Kollányi Boldizsár már bizonygatni kényszerül a szerzők egyéniség-voltát. Köztük Babitsét is. Az ő és Balázs Béla önállósága mellett könnyebb érvelni, de Dutka Ákosé és Miklós Jutkáié mellett már nehezebb volna. A szerkesztő tehát elismeri a hatást, ugyanakkor jelzi véleményét, mely szerint „az egyéniségeket nem a forma teszi, hanem a világfelfogás, az ítékezés, az érzelmek intenzitása, a nem- és karakterbeli tulajdonságok”. A „forma rendesen közkinccs – stílus, amelyen belül az egyéniség még egész szépen érvényesülhet” (Kollányi 1909, 18). Érveit példákkal támasztja alá, egyebek mellett a Petőfitől merítő Arany, s a Byrontól és Goethétől merítő Madách esetére hivatkozva. Ady az új irodalmi jel- és nyelvhasználati mód alapítójának, Ady követői pedig a létrejövő jelrendszer folytatóinak szerepét kapják ebben a csoportot definiáló narratívában.

A recepcióban visszatérő formula – többnyire vádként – Ady „érthetlensége”. Ezt olvassuk Kosztolányi egyik korai levelében (Babits – Juhász – Kosztolányi 1959, 110), ezt a konzervatív oldal türelmetlen bírálataiban – Tóth Béla, Rákosi Jenő, Herczeg Ferenc és mások tollából, utóbb maga Tisza István is személyesen bekapcsolódik a diskusszióba (vö. Schöpflin 1937, 109, 128-135) –, de ezt mondja Ignotusnak – a Nyugat főszerkesztőjének! – híres bonmot-ja is: *akasszanak fel, ha értem, de gyönyörű!* Ez utóbbi persze nem vád, hanem egy, *A fekete zongora* c. vers jelentéslétesítő potenciálját ünneplő publicisztika erős állítása. Kollányi is ezt emeli ki a „hazafiatlanságot, erkölcstelenséget és érthetlenséget” hangoztató maradi kritikából, hogy amellet érvelhessen: Ady és követői művészete korántsem érthetetlen az újító fiatalok csoportja számára. (Kollányi 1909, 14 és 16) A modernség első időszakának története egyben Adynak társadalmilag is érdekes recepciótörténete: nyilvánvalóan leírható a nyelvi-poétikai tekintetben kezdetben nehezen hozzáférhető, egy magasabb szinten pedig nyitott jelentésszerkezetüként érzékelt szövegek befogadhatóvá válásaként, hogy majd a költő halála után Ady kultuszának elsőprő erejű kiadásában tetőzzék. Ez pedig az általa „megalapított” beszédmód (szókinccs, szintaxis, retorikai formulák, képalkotás etc.) gyakran reflektálatlan folytatását, használatba vételét is jelenti. Az *epigon* és a *folytató* alakzataival leírható költői magatartások nem is a legfontosabbak e szociokulturális folyamatban, melynek színtere egyre inkább a közéleti és irodalmi-közéleti próza lesz. A Petőfi-kultuszhoz hasonlóan az Adyé esetében is végbemegy az értelmezői közösségek műveleteihez igazodó „osztódási” folyamat. Ady a két világháború között kanonikus szerzővé vált, jelentőségét illetően széles konszenzus alakult ki. Interpretatív egyetértés azonban, éppen a kérdés ideológiai összefüggései miatt, nem. Életműve teljességgel alkalmasnak bizonyult rá, hogy több értelmezői közösség is birtokba vegye, s arra is, hogy ezek homlokegyenest eltérő politikai célok szolgálatába állítsák. Ilyenkor nemcsak az életműről esik szó, s nem is csupán a személy költői erényei kerülnek előtérbe.

Hatvany Lajos a költő „meghamisításának”, „kisajátításának” és „kisemmizésének” nevezi a két háború közötti, magyarországi Ady-recepciónak, ennek az általa egységesnek vélt folyamatnak a három fázisát. „Meghamisítás”, ha Babits Mihály, Schöpflin Aladár és Laczkó Géza egyaránt az életmű ideológiától és politikától független, esztétikai megközelítése mellett érvelnek. „Kisajátítás”, ha Makkai Sándor a reformátusok, Sík Sándor pedig a katolikusok részéről elvégzi a költő nyilvános befogadását; s az is, ha Klebelsberg Kunó kultuszminiszter („kultusz” alatt ezúttal természetesen a kultúra területét is gondozó vallás- és közoktatásügyi tárcát kell értenünk) „zseniálisnak” minősíti, s e formulával „udvarképeessé” teszi Adyt. És „kisemmizés”, ha Kosztolányi Dezső, politikai költőnek nevezve, megkísérli diszkreditálni Ady Endrét. (*Utazás egy sírdomb körül*, 1930 = Hatvany 1977, 645-649) Hatvanynak természetesen kevésbé van rálátása a saját értelmezői műveleteire – írásait olvasva bizvást állíthatjuk: a Nyugat egykori szerkesztője, mecénása és munkatársa szintén egyoldalúan

mutatja be a nagy magyar modernistát. Politikai, ideológiai összefüggésben beszél a költőről, természetesen a maga szempontjából: a polgári radikalizmusnak a szociáldemokráciával is rokonszenvező platformjáról. Szenvedélyesen érvel Ady igaza mellett, melyet a sajátjaként ismer el, ugyanakkor ezt egy ideológiai közösség nevében teszi, mely osztozik ebben az igazságban.

Ady jobboldali és konzervatív integrálási kísérletei már a költő halálával egy időben megkezdődnek. Az új Ady-recepció legfontosabb alakja az a Szabó Dezső volt, aki annak idején még maga is a Nyugat szerzőjeként vált ismertté, a forradalmak alatt a baloldali eszmékkel is rokonszenvezett, a történelmi változások hatására azonban egy új, nemzeti és radikális ideológia kidolgozásába kezdett. 1919-ben megjelent, rendkívüli népszerűsége szert tett programadó műve, *Az elsodort falu* részben kulcsregényként is olvasható: az elbeszélő bepillantást enged egy budapesti modernista folyóirat világába, melynek szatirikusan ábrázolt gárdájában nem nehéz a Nyugat munkatársait felismernünk. A mozgalom fő alakja a többiek által kihasznált Farkas Miklós, Ady megfelelője. E dekadens költő megigazulása akkor megy végbe, amikor felismeri valódi identitását: nemzeti hovatartozását. A regényben egyébként többször is fellelhető „Magyar vagyok!” jelenetet nem kevés malíciával elemzi Fülep Lajos a – természetesen – a Nyugatban megjelent kritikájában. (Fülep 1919) Szabó gondolatvilágában és retorikájában fontos szerep jut az egészség–betegség fogalom párnak. (Test és betegség nyilvános reprezentációjának kérdéséhez az Ady-kultuszban lásd Teslár 2006) Ez az Adyról írt korabeli esszéiben is megfigyelhető: a költőt azért menti fel a dekadencia vádja alól, mert a vérségi alapon elgondolt nemzeti közösség („faj”) képviselőjeként kilép az átkos individualizmusból, és kollektív művészetet valósít meg.

Miért nem tévedhetett Ady olyan erotikába, mint a *Chansons pour elle* röfögő csalogánya? [Verlaine(!)] Miért nem lett költészete egy olyan hermetikus, talány-költészet, mint a Mallarméé? Miért lett költészete minden sajátos egyéniségével, újságával sőt éppen ezek által egész fájdalmas kora szimbólumává? Azért, mert Ady kollektív individuum, mindent a legcsodálatosabban önmagába tömörítő egyén, amilyen csak valaha élt. És bár szervezetében egy predesztinált ítélet volt, melyek dekadens finomságok és beteg különségek talajává tették ezt a végzetesen hulló embert; mégis egy nagy feltörő erő és ez az öngyilkos beteg ember mégis egy óriási egészség volt. Így költészete mégsem egy bomlott idegélet senyvedő, magános szimfóniája, egy meghasadt tudat bizarrságai, hanem egy kor ítéletharsonája s elzokogása egy egész fajnak.
(Szabó D. 2003)

Szabó Dezső később, Benedek Elekkel vitázva, önmagának tulajdonítja a *nemzeti* Ady felfedezését.

[A]z Ady Endre halálra hajsolt zsenijének kezdettől kezdve én voltam a legvakmerőbb, legtöbb fegyverrel küzdő harcosa. (...) Akkor is, mikor ezért, mint kis vidéki tanárnak, feljelentésekben, fegyelmikben, üldöztetésekben volt részem. Hol hallatta ekkor a nagy belterjes Székely a szavát az üldözött zseni érdekében? *Kussolt*. Én küzdöttem Adyért, minden szennyes áradat dacára, mikor a kurzus első napjaiban az Üllői-úti Szent Imre kollégium nagy termében az egész más lelkeségű közönséget kényszeríttem a nagy költő tiszteletére (...) Igaz: most én *nem* védem Adyt. Viszont: Benedek Elek most ír röpiratot Ady védelmére. Miért? Mert Adynak már nincs szüksége védőkre. *De sokaknak igenis szükségük van arra*, hogy Adyt védjék. Most már igazán veszélytelen és előnyös konjunktúra Adyt védeni, sőt: a fiatal nemzedékek előtt mint zseniális megértő Szent Öreg népszerűvé kenhetjük elkopott arcunkat, ha védjük az agyonvédett Adyt. (...) De a konzervatívabb

magyar közönség és a magyar ifjúság kebelében *én tettem, nagy harcok árán, közkinccsé Ady Endrét.*

(Szabó D. 1937, 65-66)

Szabónak e közvetítő és értelmező szerepét Szekfű Gyula is elismeri a *Három nemzedék* 1934-es, bővített kiadásában. Csakúgy, mint Szerb Antal, bár kissé kétértelmű dicsérettel, a szintén ugyanebben az esztendőben megjelent *Magyar irodalomtörténetében*. A húszas évek elején fellépő „nemzeti érzelmű” ifjúság rajongott Ady-alakja jelentős mértékben a Szabó Dezső kultikus konstrukciója.

Szekfű *Három nemzedékének* első megjelenése időben egybeesik a Szabó írásaiéval. Szemlélete sem idegen tőle: ő is a magyar kollektivitás reprezentánsaként értelmezi Adyt (egyébként sajtószerű módon Tisza Istvánnal adva róla párhuzamos jellemrajzot).

Ady Endre a 48 óta száradozó magyar nemességnek beteg virága, egyik utolsó öntudatos tagja volt. (...) Ady a hitét veszített magyar, az elszegényedett nemes, ki megveti az „úri” hivatal rongypompáját s ellenszegül az önáltatás, a hazugságok uralmának. Legyen bár mégoly paradox is, ha az erkölcsi értékeket nézzük, de a tény maga kétségtelen: Berzsenyi és Kölcsey óta Ady az első magyar költő, kinek egész költészetét az határozza meg, hogy kora arculatján „gyászos magyar hibákat”, foltokat lát és mélységes szomorúsággal nézi, ami körülötte végbemegy. Költészetében újra feltámadnak Széchenyi szólamai a nemzethalálról, a magyar parlagraól; szomorú magyar róna, halálszagú bús magyar róna, magyar ugar, Haláltó, Temető, Pusztá, nagy magyar sivatag, ez húzza magához és hantolja be a költőt végtelen egyedülvalósággal. S minél inkább egyedül van világoslátásával ez öndicsőítő nemzetben, annál inkább nő elkeseredése, kétségbeesése azon, leszünk-e még egyszer egészségesek s annál erélyesebben korholja és szidalmazza tehetetlen nemzetét, úgy hogy végül nem alaptalanul vádolják azzal, hogy a magyarságot „megrugdalta”. (...) A hanyatló kor sötét erői, belső ellentmondásai így paralizálták, sőt tették pillanatnyira magyarságunkra is veszedelmessé Ady Endrében nem a magyar akaratot vagy erkölcsöt – ezek belőle, a dekadencia kendőzetlen arcú gyermekéből, sajnosan hiányoztak – de a leghatalmasabb és legtisztább faji ösztönt, mely közöttünk, az utóbbi nemzedékben, kinyilatkoztatá magát. A magyarságnak, a lassú felemelkedés során, előbb önmagára kell majd találnia, hogy Adyban is megszeresse saját fajtáját, véréből való vérét, lelkéből vett lelkét.

(Szekfű 1989, 364, 365, 369)

Ady halála után egy ideig továbbra is a Nyugat a legfontosabb fóruma az Ady-diskurzusnak. Az 1909-es után 1919-ben is tematikus lapszám jelenik meg a költőről. A következő esztendőben a lapban gyakran olvasunk irodalompolitikai nyilatkozatokat, Ady szellemi örökségének baloldali hovatarozását bizonygató állásfoglalásokat. 1921-ben sorozatban közlik Révész Béla emlékezéseit, melyekben megfigyelhetjük a személyes hitelesítés aktusait (ugyanakkor, csakúgy mint később Bölöni Györgynél, az emlékező előtérbe kerülését is). Király György vagy Fenyő Miksa közleményei a nyugatos Ady alakjának fenntartásán munkálkodnak. A jobb- és baloldali kultusz lényegében párhuzamosan, épül tovább ebben az időszakban, olykor összeütközésre is alkalmat adva. Az évtized végére végbemegy Ady konzervatív befogadásának folyamata is (Klebensberg, Sík, Makkai); a konszolidálódott rendszer kultúrpolitikai diskurzusában pedig Szabó Dezső immár a jobboldali oppozíció szerepét tölti be. 1925-ben a Nyugat elismert kritikusa, Schöpflin Aladár ugyanakkor az Adyhoz való kultikus viszonyulást magát, s az ezzel járó visszaéléseket teszi szóvá egy kritikájában, aggodalmait hangoztatva.

Ady ma a legnépszerűbb írói név Magyarországon, napról napra megújuló szenzáció, tömegeket megmozgató presztizse. A könyvei a legkelendőbb könyvek, versei közzsájon forognak, szavai szállóigékké lettek, nincs nap, hogy újságírók cikkeiben, politikusok beszédeiben, citátumot ne olvassunk Adyból. Vannak Ady gyűjtők, akik minden a költőre vonatkozó nyomtatványt összegyűjtenek, vannak rajongók, akik fanatikusan terjesztik hírét, és jelek mutatkoznak arra, hogy az Ady név híre áttöri már a magyar nyelvhatárokat, és külföldön is ismertté és érdekessé kezd válni. Az Ady irodalom pedig egyre nő, bár egyelőre inkább terjedelemben, mint minőségben. Olyan nagy visszhangja van ma Adynak, hogy már szinte megijed az ember: nincs-e túlzás a dologban, az a bizonyos túlbuzgóság, amely léha divattá tesz komoly dolgokat, és előbb utóbb meghozza a maga reakcióját? Erre pedig ügyelni kell, mert Ady sokkal komolyabb értéke a magyarságnak, semhogy szabaddá legyen divattá degradálódhatni.

Most már nem lehet és nem is szabad bizonyos olyan jelenségeket hallgatással tűrni, amelyek az Ady kultusz ürügye alatt sértik Ady géniuszt és emlékét és amelyek, ha még jobban elharapóznak, kompromittálhatják az egész Ady ügyet. Azt hiszem, minden komoly és meggyőződéses híve Adynak igazat fog nekem adni, amikor ezzel felszólalok azok ellen a visszaélések ellen, amelyeket Ady nevével, poézisével és emlékével üznek.

(Schöpflin 1925)

Hasonló alapállásból indul ki, de jóval radikálisabb következtetéseket von le Kosztolányi Dezső híres pamfletje, *Az írástudatlanok árulása – Különvélemény Ady Endréről*, mely 1929-ben jelent meg *A Toll* című lapban. A szerkesztőség a költő halálának tizedik évfordulóján vitaindító cikkben fordult a magyar szellemi közülethez, Ady helyét kutatva a kortárs kultúrában. Kosztolányi nyilvánvalóan nem a kimondott-kimondatlan elvárásoknak megfelelően válaszolt, hiszen igen kedvezőtlen véleményt közölt Adyról. Bírálja felületességét, frázisait és önisméltéseit, s messianizmusát, mely részint miszticizmusban, részint küldetésstudatában nyilvánul meg, de amelynek valódi értelme, jelentése homályban marad. Ady politikai költő, s ez Kosztolányi szemében a legnagyobb elmarasztalás, mert fölfogása szerint a költő hivatása az, hogy „a benne alaktalanul forrongó természeti erőket, melyeket értelemmel nem lehet megközelíteni, érzékletesen megformálja, mintegy létezőt teremtve a megfoghatatlanból, s ezzel a roppant munkával véget is ér hivatása”. (Kosztolányi 2004, 379.)

Kosztolányi szövegének műfaja a vitairat erőteljesebb változata: pamflet. Gúnyirat, melynek szabályrendszeréhez eleve hozzátartozik, hogy túlzásokkal él a hatás érdekében. A címben jelzett „írástudatlanság” is ilyen túlzás – de vajon miképpen is értendő? Részint egyértelmű utalás Julien Bendának a korban európai feltűnést keltett, s Babits Mihály közvetítése és továbbgondolása révén nálunk is ismertté vált írására, *Az írástudók árulására*, mely felrója az értelmiségieknek, hogy a felelősségteljes, etikus szellemi létforma és társadalmi magatartás helyett a kollektívumhoz való alkalmazkodást, és az irracionális cselekvést választották. Az „írástudatlan” formula itt az ösztönös zseni pozíciójára, a nem-tudatos alkotás törvényszabásáról szóló végső soron kultúraellenes illúziójára utal. Ady kultikus recepciója ezt a tendenciát aknázza ki és erősíti fel, önigazolást találva benne. Épp azért nem lehet vele vitatkozni, mert szűk spektrumon mozog; felületesen ítél, miközben a legmélyebbnek hiszi magát.

Rájöttem, hogy egy vallással állok szemközt. A vallásos érzést tilos sérteni. Azokkal, akik hisznek, nem lehet és nem szabad vitatkozni. Közvetlen a háború utáni korszak, mindenütt a világon, a rajongó, türelmetlen, félművelt emberek Eldorádója volt. Egymás után tűntek föl Ady bibliamagyarászói. Ezek a verseit részint fizikai, részint metafizikai szempontból osztályozták, elsavanyodott, ködös agyukkal belepapoltak tücsköt, bogarat, minden zenére

süket fülükkel tagolták ütemeit, s színes, dagályos visszaemlékezésekben örökítették meg azt a mozzanatot, amikor találkoztak vele. A szemtanúk és életrajzírók könyvei előtéssel fenyegették könyvtárszobánkat. Arany Jánosról, költői nyelvünk törvényhozójáról egy félszázad alatt huszadannyi könyvet sem írtak, mint róla pár év alatt. Jóslatokat olvastak ki verseiből. (...) Délelőtt Ady-matinék voltak, délután Ady-délutánok, este Ady-esték. (...) Egy belgyógyász valamelyik vidéki újságban kereken kijelentette, hogy Ady „nemcsak ennek az országnak, hanem talán az egész világegyetemnek is legnagyobb költője”. Politikusok hasznos irányelveket vontak le költeményeiből. Szemünkre lobbantották, mért nem követjük „Ady Endre *tanait*” s „mért nem váltjuk *azonnal valósággá*”. Általában nem múlt nap, hogy ne nyilatkozott volna valaki, aki nálunk irodalomról nyilatkozni szokott: egy képviselő, egy államtitkár, egy püspök, egy vezérigazgató vagy egy bankár. (Kosztolányi 2004, 374-375.)

Kosztolányi az „írástudatlanok árulásával” arra a társadalmi közegre utal, amelynek meghatározó sajátossága a kultúra elsilányítása, s amely hatalma révén a szellemi élet résztvevőit is a műveletlenség felé taszítja.

Tudjuk: Kosztolányi nemcsak tolerálta, de egyenesen üdvözölte az eszmék és művészi irányok sokféleségét, érdeklődéssel fordulva a kultúra változó jelenségei felé, ahogyan ennek számos írásában tanújelét adja. Híres „nihilizmusa” nem az általános tagadást, a destruktív szándékot jelenti, hanem éppen ezt a nyitottságot. Vannak ebben időbeli módosulások is. Például a századelőn még élvezettel figyeli a nagyváros „szójátszását”, élete utolsó évtizedében viszont egyre aggodalmasabban örködik nyelvünk tisztasága fölött. Jobbára azonban rokonszenvvel, vagy legalábbis fölényes derűvel tekint a kultúra változatos jelenségeire. Babitstól eltérően nem hirdette a „szellem arisztokráciáját”, s a *tömegetől* sem tartott annyira, mint nyugatos pályatársa (vagy, José Ortega y Gasset hatása alatt, Márai.) Kosztolányi a tömegemberben is az egyént látja. Engedékenysége, esztétikai és etikai nyitottsága ugyanakkor korántsem határtalan. Amit mindvégig megengedhetetlennek tart, az a magas kultúra félreértése, elsilányítása, ideológiai szándékoknak, kicsinyes érdekeknek megfelelő eltorzítása. Az Ady-ügyben formált véleménye is innen érthető meg valójában. Tanulságos ebből a szempontból Babits hozzászólása:

Nem értek egyet Kosztolányival, de helyesnek és hasznosnak tartom felszólalását, és örülök, hogy a tiszta irodalom szempontjait és a tiszta kritika hangját hallatja oly kérdésben, amelyben eddig egészen más hangok hallatszottak... Nem érthetek vele a költő megítélésében, és hangjának szenvedélyességét csupán ez az Ady körüli nagy lárma indokolja, amelyben halkabb hang talán nem is hallatszanék.

(Babits nyilatkozata a *Magyarország* c. lapban; vö. Kosztolányi 2004, 711)

Földessy Gyula jóval erőteljesebben hangoztatja ellenvéleményét, nemcsak Ady, de az Ady-kultusz védelmére is kelve:

[A]z Ady halála utáni Ady-kultusz nem a félművelt emberek eszeveszett rajongása volt, hanem a tömeglélek hódolata, ösztönös elégtételadás, igazságtevés az élő Adyt ért sok igazságtalanság után és mindenekelőtt nagyon természetesen a közönség értékesebb részének örök lelki szüksége a költészet szépségeire, örök felemelkedni vágyása a zseni magaslatai felé. Persze, hogy a nagypublikum zseni-kultuszába sok visszásság-groteszktség is vegyült, persze, hogy egy-két évig divattá is züllött az Ady-kultusz, amint divatossá lettek nálunk egyidőben a Shakespeare-előadások is, de ennek semmi köze se lehet az Ady értékéhez, még kevésbé az Ady megbírálásához.

(Földessy 1929, 342)

Bár úgy tartja számon az irodalmi emlékezet, hogy szinte senki nem állt a vitairat szerzője mellé *A Tollban* és más periodikumokban kibontakozó polémiában, az Ady-recepció e fontos eseménye alkalmat ad az „urbánus” tábor fiataljainak a kultuszt építő jobboldali kollektívizmustól való nyilvános elhatárolódásra. Utóbb majd az Adyval rokonszenvező baloldali kollektívista, marxista-elkötelezett Király István, aki monográfiájában a két háború közötti vonatkozó diskurzus áttekintését adja, nem titkolja a megütközését Hevesi András vagy Márai Sándor Adyt elmarasztaló véleményét ismertetve. Az utóbbi „sznobsága” különösen felháborítja, Márai ugyanis „bonvivánosnak”, műveletlennek láttatja a költőt. (Király 1972, II. 648-649) Halász Gábor, Szerb Antal és más *esszéisták* ugyanakkor kisvártatva nagyobb összefüggésbe helyezve, az Ady–Babits kánon kettős poétikai konstrukcióját kialakítva értékelik az életművet. (Vö. Mekis 2005)

A második világháború alatt a megerősödő magyar szélsőjobboldal kikezdi Ady rajongó recepcióját. 1941-ben *Az Ady-kultusz: Magyar öngyilkosság!* címmel dr. Bartha József, Kuzskó István, Kovách Géza és Kőszegi László jelentetnek meg egy könyvet, melynek kitűzött célja éppenséggel az, hogy megvédje a magyarságot az Ady-kultusztól, s magától Adytól, aki, mint a szerzők rámutatnak, szoros kapcsolatokat ápolt a zsidósággal. *A Magyarság Útja* című hungarista orgánum 1941. május 16-i számában Fiala Ferenc kel Ady védelmére – s egyben Szabó Dezsőére is, akit az említett kiadvány szerzői szintén megbírálnak. A szélsőjobboldal belső kultúrharca elrettentő, de érdekes jelenség. Az viszont aggodalmat kelt, hogy e szövegek és álláspontok a mai, internetes mindennapokban is jelen vannak – nem történeti dokumentumként, de élő álláspontokat alátámasztva.

A második világháború után a „baloldali Ady” konstrukciója válik irányadóvá, majd egyeduralmukodóvá. 1948-ban a Kner *Március. A szabadság verseiből* címmel ad közre kötetet, melyben kizárólag a költő forradalmi arculata rajzolódik ki, előlegezve már a következő esztendő ideológiai-kultúrpolitikai indokú Petőfi–Ady–József Attila kánonját is. Ez azután, enyhébb formában, a Kádár–Aczél-korban is megőrződött.

Kultusztörténeti szempontból különösen figyelemre méltó és önmagán túlmutató jelentőségű az Ady halotti maszkjának, képmásainak és szobrainak története. A költő „valódi arcának” rögzítése és megőrzése számos akadályba ütközik: a gipszöntvények eltörnek, elkallódnak, s az évek során már az is bizonytalanná válik a kortársak és utódok halványodó emlékezetében, hogy ki is készítette a hiteles lenyomatot. (Vö. Somogyi W. 2003) A maszk vagy maszkok a testhez hasonlóan mulandónak bizonyultak, az arc és a test vizuális reprezentációi ugyanakkor, kultikus szempontból is alapvetően fontosnak bizonyulnak. Már a Vörösmarty társaság fontosnak tartotta, hogy a kérdéssel foglalkozzon (Németh L. A. é. n.), s az emléktáblák, a síremlék, s a szobor-állítások később is alapvetően meghatározták a nyilvános emlékezés rítusait és tereit. Csorba Géza Kerepesi-temetőbeli síremlékének 1930-as avató ünnepsége az Ady-kultusznak is emlékezetes eseménye.

Önként adódik, hogy az „emlékmű-állítás” és „tárlóba helyezés” interpretatív allegóriáit alkalmazzuk a filológia intézményeivel kapcsolatban is. *Az Ady-Múzeum*, Dóczy Jenő és Földessy Gyula szerkesztésében (I. kötet 1924), számos, a költővel kapcsolatos adalékot és dokumentumot gyűjt össze, az oral history területére is kiterjedő módon. Ez azt is jelenti, hogy a munkatársak a személyes tanúságtételtől a kultikus emlékezés sematikus eseteiig gyűjtötték a kortársak anekdotikus megnyilvánulásait. Itt a filológiai archiválás maga sem nélkülözi, amint azt a síremlék allegorézise is jelzi, a kultikus-rituális aspektust.

Az Ady-hatás elsődleges dokumentumai természetesen elsősorban az intertextusok. A kultikus viszonyulás a költészetben többféleképpen is megmutatkozik. Az epigon-líra utánzó technikája vagy kiszolgáltatja magát a mintájának, vagy „elfedni” igyekszik azt. A kettő között olykor nem is könnyű különbséget tenni. Az Ady-kultusz intenzív időszakában Szabó Lőrinc a Nyugatban hívja fel a figyelmet egy bizonyos Faludi Imre kötetére, s ezen belül is a *Vilja arany szobra* című versére. A kötetnek s a költeménynek is súlyos fogyatéksége, hogy igen könnyen levezethetők Ady munkáiból; a kiemelt vers történetesen *A Léda arany szobra* fölíratú műre hasonlít zavarba ejtően. (Szabó L. 1922) E hasonlóság valóban szembeszökő:

Faludi Imre: Vilja arany szobra

Mikor az élet minden búja fájna,
Aranyba öntve ágyam előtt állna
Viljám drága szobra

Két arany szeme mindig rám kacagna,
Arany karja, ha ölelni akarna
Elébe borulnék.

S mikor az élet minden kínja múlna,
Aranyba öntve ágyamhoz simulna
Viljám drága szobra

Ady Endre: A Léda arany szobra

Csaló játékba sohse fognál,
Aranyba öntve mosolyognál
Az ágyam előtt.

Két szemed két zöld gyémánt vóna,
Két kebled két vad opál-rózsa
S ajakad topáz.

Arany-lényeddel sohse halnál,
Ékes voltoddal sohse csalnál,
Én rossz asszonyom.

Hús-tested akármerre menne,
Arany tested értem lihegne
Mindig, örökig.

S mikor az élet nagyon fájna,
Két hús csipőd lehütné áldva
Forró homlokom.

E szövegek közti viszony aligha értékelhető másként, mint a plágium példajaként. Szabó Lőrinc ugyanakkor hangoztatja az utánzási aktus megdöbbenően szenttelen voltát, mely így már-már önmagán túlmutató jelenségként is interpretálható.

Ady-hatás József Attilánál is kimutatható. Erőteljesen érvényesül pl. a *Szerelmes vers* (1923) esetében, de jóval kevésbé az *Ide újra a szeretet jönben* (1924). Az *Ady helyett mondom* az ifjúkori hatás jellegzetes példája, mely a "hangcserélő" tiszteletadás gesztusával pozicionálja a hatást. A nyilvános emlékezés példája József Attila *Ady emlékezete* című verse.

A szövegközöttség és a rituális szövegkapcsolatok igen figyelemre méltó tárháza a Rozsnyay Kálmán szerkesztette, *Ady koszorúja* c. kötet (1925). Itt a viszonylatok széles spektrumát találjuk, a recepciótörténeti dokumentumtól (Szabolicska Mihály) a holnapos és nyugatos hommage-okon át (Juhász, Tóth, Kosztolányi stb.) az utódok, tisztelők és rokonok irodalmi aktusaiig. A kultusz dinamikája önmagában is igen élvezetes olvasmánnyá teszi a könyvet, melyben egyébként számos esztétikailag magas színvonalú szöveg is olvasható.

A szövegalakításban, poétikában érzékelhető Ady-hatás és Adynak elsősorban a magatartásban, szerepmintában való megidézése különbségeiről már szóltunk. Ady Pilinszky által is jellemzett, elsősorban szemléleti, s nem poétikai, de nagyon is élő hatását talán Weöres Sándor *Hála-áldozat* című verse ragadja meg a legemlékezetesebben. A vallomás nyomatóka az összehasonlítás:

Szememnek Ady nyitott új mezőt,
Babits tanított ízére a dalnak,
és Kosztolányi, hogy meg e hajoljak
ezt-azt kívánó kordivat előtt.

Kölyök-időm mennykárpitján lobogtak
mint csillagok, vezérlő tűzjelek.
Hol e gyönyör már? Jaj, csak a gyerek
érzi minden pompáját a daloknak.

De mit tőlük tanultam: őrzöm egyre.
Három kanyargó lángnyelv sisteregne,
ha fejemet izzó vasrácsra vetnék.

Oltáromon vadmacska, páva, bárány:
három költő előtt borul le hálám.
Bár a homokban lábnyomuk lehetnék.

A posztmodern Ady-hatástörténet viszont egyértelműen releváns szövegkapcsolatok sorával szolgál. Kovács András Ferenc *Csucsai fénykép: Ady-zsoltár* című verse például az előd „apokaliptikus” korszakára reflektáló, integratív, játékosan-komoly újraértelmezés:

Mindenség kalapja alatt
Kihalt bolygók, tört terek égnek:
Mért adtál el, Nagy Jó Uram,
Ennek a győztes vereségnek,
Vezényelt gyáva szabadságnak?
(...)

Mindenség kalapja alatt
Sötét bolygóid elforognak:
Mért dobtál oda, Hitető,

Tébollyal tékozló koroknak,
Versuzsorás, ribanc reménynek?
Az *Ady szelleme szólna* című költeménye egy még szorosabb összefüggést létesítő
szövegközöttség példája:

Hát ahogy csúfabb csodák jönnek,
Úgy írtam újra hitvány könyvet.

Ezt sem magamnak, s mégse másnak:
Csodátlan, szép önáltatásnak.

Nem harcnak, sem zsarolt békének:
Énekeim halott énjének.

A kapcsolat itt egyetlen szöveggel, Ady *Hát ahogyan a csodák jönnek...* című költeményével
áll fenn, s jóval szorosabb, mint az előbbi:

Hát ahogyan a csodák jönnek,
Úgy írtam megint ezt a könyvet.

Se nem magamnak és se másnak:
Talán egy szép föltámadásnak.

Se nem harcnak, se nem békének:
Édes anyám halott néjének.

Az utód-szöveg utolsó idézett sora a posztmodern szubjektumszemléleti jelölésaktussal
összetett temporális viszonyt teremt meg, a saját életművet is játékba hozva.

A játék még radikálisabb változatát képviseli az ugyanezt az irodalmi hullámot folytató Orbán
János Dénes *Azt a szép bálna-asszonyt, azt a kétarcú várost* című verse.

Azt a szép, kövér asszonyt szeretném látni ismét,
aki fehérre mosta életem sáros ingét.
Azt a szép kövér asszonyt, s körötte azt a várost,
a szédült múltamat, mely jövőm felől határoz.
Most nem érdekel, mit hoz rossz szekeren a holnap,
a bálna-asszony kell, ki szerelmem tüzén olvad,
és a kétarcú város, a bűvös-bűzös éden,
hol sár és arany között inogtam pengeélen.

És festeni próbálom e két behemót testét,
bár az eszközöm hitvány: a szó csak gyenge festék.
S miközben ezt a kettős testet lihegve mászom,
fölsejlik régi énem a vers mögötti vásznon.

E szöveg a hagyományfolytonosság destabilizálásával, a jelölők rendjének „összezavarásával”
éri el hatását, egyben annak a messzebbre is mutató példajaként, hogy az intertextualitás a
hatásnak rendszerint elmosódó, de mégis jelentéspotenciállal rendelkező alakzataiban érhető
tetten. A vers „túl van” a kultuszon – már csak azért is, mert lebontja annak

„monokultúráját”, egyszerre több eredetet is mozgásba hozva. A Babits-utalás – a recepciótörténeti hagyomány szerinti –Ady-reflexiójának megidézése a közvetítettséget tudatosítva szembesít részint a közvetlen Ady-utalás esztétikai hatásával, részint a tematizált művészetontológiai dilemma – ironizáltságában is komoly – poétikai dilemmájával.

Felhasznált irodalom:

Ady Endre *Válogatott publicisztikai írásai*, szerk. Vezér Erzsébet, Bp., Szépirodalmi, 1987.

Ady koszorúja, szerk. Rozsnyay Kálmán, Szeghalom, Tóth és Mező, 1925.

Ady-Múzeum, I. kötet, szerk. Dóczy Jenő és Földessy Gyula, Bp., Athenaeum, é. n. [1924].

Babits – Juhász – Kosztolányi levelezése, szerk. Belia György, Bp., Akadémiai, 1959.

Dávidházi Péter, „Isten másodszületője”. *A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza*. Bp., Gondolat, 1989.

Eisemann György, *Modernitás, nyelv, szimbólum = A magyar irodalom története II.*, szerk. Szegedy-Maszák Mihály – Veres András, Bp., Gondolat, 2007.

Földessy Gyula, *Ady, Babits, Kosztolányi – Az Ady-vita mai állása*, Széphalom, 1929/9-10, 341-353.

Fülep Lajos: *Szabó Dezső regénye*, Az elsodort falu. *Regény két kötetben, Táltos kiadása, 1919*, Nyugat, 1919/16-17. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00271/08012.htm#fo1>

Hatvany Lajos, *Ady*, Bp., Szépirodalmi, 1977.

Hatvany Lajos, *Petőfi-könyvtár*, Nyugat, 1908/16. <http://www.epa.hu/00000/00022/00015/00312.htm>

Kalla Zsuzsa, *A Petőfi-relikviák története = Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*, szerk. Takáts József, Bp., Kijárat, 2003, 225-247.

Kollányi Boldizsár, *Számadás = A Holnap új versei*, szerk. uő, Bp., Deutsch Zsigmond és Társa, 1909. <http://mek.oszk.hu/06700/06725/06725.htm#1>

Kosztolányi Dezső, *Édes Anna*, Bp., Révai, 1937.

Kosztolányi Dezső, *Tükörfolyosó. Magyar írókról*, szerk. Réz Pál, Bp., Osiris Kiadó, 2004.

Kulcsár Szabó Ernő, *Az „én” utópiája és létesülése. Ady Endre avagy egy hatástörténeti metalepszis nyomában = Újraolvasó – Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. Kabdebó Lóránt et al., Bp., Anonymus, 1999. 9-27.

Március. A szabadság verseiből, Gyoma, Kner Izidor, 1948.

Margócsy István, *Petőfi Sándor. Kísérlet*, Bp., Korona, 1999.

Mekis D. János, *Nemzedékproblémák, irodalomtörténet, kritika. A két világháború közötti irodalomértés néhány interpretatív fogalmáról, Szerb Antal munkáinak tükrében*, Literatura, 2005/3, 355-377.

Milbacher Róbert, *Arany János és az emlékezet balzsama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*, Bp., Ráció, 2009.

Németh Luca Anna, *Az irodalmi modernség egy szervezeti kísérlete – A Vörösmarty Akadémia története és szerepe a 20. század elejének irodalmi életében*, Filológia.hu, é. n. <http://www.filologia.hu/tanulmanyok/az-irodalmi-modernseg-egy-szervezeti-kiserlete-%E2%80%93-a-vorosmarty-akademia-tortenete-es-szerepe-a-20.-szazad-elejenek-irodalmi-eleteben.html>

Pilinszky János, *Vallomás Adyról*, 1969. <http://magyar-irodalom.elte.hu/sulinet/igyjo/setup/portrek/ady/pilinszk.htm>

Rohonyi Zoltán, *Előszó. Kánon, kánonképződés, kanonizáció = Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. uő, Bp., Osiris–Láthatatlan Kollégium, 7-15.

Schöpflin Aladár, *Az Ady-üzlet*, Nyugat, 1925/2. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00371/11240.htm>

Schöpflin Aladár, *A magyar irodalom története a XX. században*, Bp., Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1937.

W. Somogyi Ágnes, *Képzőművészek Ady Endre halottas ágyánál = Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*, szerk. Takáts József, Kijárat, Bp., 2003, 187-224.

Szabó Dezső, *A forradalmas Ady = uő, Ady*, szerk. Szigethy Gábor, Bp., Neumann Kht., 2003. <http://mek.oszk.hu/06000/06080/html/gmszabo0003.html>

Szabó Dezső, *Erdély és a kritika. 2. Erdélyi szomorúság [1928] = Szabó Dezső füzetek 30*, Bp., Ludas Máttyás Kiadás, 1937. július, 61-74.

Szabó Lőrinc, *Egy új Ady-plagizátor*, Nyugat, 1922/4. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00311/09454.htm>

Székfű Gyula, *Három Nemzedék – és ami utána következik*, (Bp., Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, é. n. [1934]) reprint, Glatz Ferenc előszavával, Bp., Maecenas, 1989.

Szirák Péter, *Kanonizációs stratégiák, történeti konstrukciók az Ady-recepcióban = Újraolvasó – Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. Kabdebó Lóránt et al., Bp., Anonymus, 1999. 35-42.

Szolláth Dávid, *A kultusz kutatás két tendenciája*, BUKSZ, 2004/3. <http://buksz.c3.hu/0403/07szollath.pdf>

Takáts József, *A kultusz kutatás és az új elméletek = Az irodalmi kultusz kutatás kézikönyve*, szerk. Takáts József, Kijárat, Bp., 2003, 289-299.

Teslár Ákos, *Betegség és kultusz Ady utóéletében* = 2000 [Kétezer c. folyóirat], 2006. november http://www.ketezer.hu/menu4/2006_11/teslar.html

Veres András, *Szemponatok Ady „depolitizálásához”* = *Újraolvasó – Tanulmányok Ady Endréről*, szerk. Kabdebó Lóránt et al., Bp., Anonymus, 1999. 43-50.